

Преглед извора и праксе савременог права оружаног сукоба

Мр Дамјан Татић

Приказ књиге Лесли Грина *The Contemporary Law of Armed Conflict*

Аутор књиге *The Contemporary Law of Armed Conflict* (Савремено право оружаног сукоба) Лесли Грин признати је стручњак за право оружаног сукоба. Књига је објављена у збирци монографија о међународном праву, а финансирао је фонд Меланда Шила. Написана је на основу ауторовог *Нацрта приручника права оружаног сукоба*, урађеног на захтев канадског министарства одбране. У својој књизи Грин приказује савремено право оружаног сукоба какво већина чланица међународне заједнице сада прихвата и примењује у пракси. Књига садржи како важеће изворе, тако и праксу права оружаног сукоба. После историјске анализе те гране права, Грин прати њен развој током последњих неколико деценија. Анализа обухвата и искуства из рата у Персијском заливу и сукоба у Босни и Херцеговини – *Савремено право оружаног сукоба* има двадесет и једно поглавље: „Легалност рата и право оружаног сукоба“, „Историја и извори права оружаног сукоба“, „Међународни и унутрашњи оружани сукоби“, „Непријатељства: њихов почетак, последице и окончање“, „Односи између учесника у сукобу“, „Законити учесници у оружаном сукобу (борци)“, „Вођење борби на копну“, „Вођење борби на мору“, „Вођење борби у ваздушном простору“, „Ратни заробљеници“, „Рањени, болесни и бродоломници“, „Цивили“, „Сила заштитница“, „Цивилна заштита“, „Права и дужности окупационе силе“, „Права и дужности неутралних сила“, „Спречавање кршења права оружаног сукоба и мере надзора“, „Ратни злочини и тешка кршења права“, „Право и унутрашњи сукоби“, „Операције Уједињених нација“ и „Основна правила и начела права оружаног сукоба“. Књига садржи исцрпну библиографију (више од две стотине наслова), листу судских случајева и међународних уговора.

Легалност рата и право оружаног сукоба. У уводном поглављу аутор се бави питањем легалности рата. Цитира Гроцијуса. Разматра неуспели покушај кривичног гоњења немачког цара Виљема Другог по окончању Првог светског рата због кршења „међународног морала и

освештаног поштовања уговора“. Потом прати напоре за забрану рата чињене у оквиру Лиге народа. Разматра одредбе Пакта Лиге народа и Бриан–Келоговог пакта. Анализира одредбе Повеље УН о забрани употребе силе и претње силом, праву на индивидуалну и колективну самоодбрану и одредбе Главе 7 Повеље. Долази до закључка да се Повељом не проглашава незаконитим или криминалним рат сам по себи; рат је ту тек кршење уговора, подложно санкцијама. Но, Статутом Међународног трибунала у Нирнбергу изричито се предвиђа да је „припремање, планирање и покретање нападачког рата...“ кривично дело. Аутор потом анализира пресуду Нирнбершког трибунала, нарочито део у коме је Трибунал тумачио Бриан–Келогов пакт и закључио да из одрицања од рата као инструмента политике произилази илегалност рата у међународном праву. Наглашава да је Генерална скупштина УН резолуцијом подржала правна начела Статута и Пресуде Нирнбершког трибунала.

Ратно право, наглашава Грин, чине норме које се примењују током оружаног сукоба без обзира на његову легалност. Ради ублажавања суровости рата државе су крајем прошлог века почеле да стварају хуманитарно право које ће се примењивати током оружаног сукоба без обзира на његову правну природу.

Историја и извори права оружаног сукоба. Грин разматра развој права оружаног сукоба током античког периода и средњег века. Закључује да, иако је савремено право оружаног сукоба почело да се формира средином 19. века, нека правила усмерена на обуздавање суровости имају корен још у верским записима и обичајима древних народа, као и у средњовековним кодексима витешког понашања. Као први савремени кодекс права оружаног сукоба наводи Либерова правила. Аутор помиње Санктпетербуршку декларацију као један од првих савремених аката којим се проглашава наношење „непотребних патњи“ у оружаном сукобу противним законима хуманости. Анализира ток и резултате хашких конференција из 1899. и 1907. године. Сматрајући да је Лондонска декларација кодификација обичајних правила, анализира њене одредбе. Разматра *Нацрт правила ваздушног рата*, сачињен после Вашингтонске конференције. Наводи супротстављене ставове о томе да ли нацрт изражава важеће обичајно право или не. Разматра и усвајање Женевског протокола о забрани бојних отрова и Конвенције о ратним заробљеницима. Осврће се на утицај страхаота Другог светског рата на даљи развој права оружаног сукоба: створен је Нирнбершки суд, а Статутом суда и Пресудом формулисана су начела одговорности за ратне злочине, злочине против човечности и мира, а убрзо је усвојена и Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида. Грин наглашава да је усвајање четири женевске конвенције 1949. године можда најзначајнији корак у развоју права оружаног сукоба после окончања Другог светског рата, и посвећује им дужну пажњу. Посебно се задржава на заједничком члану 3 свих конвенција о минимуму хуманитарне заштите, који важи у свим сукобима, укључујући и уну-

трашње сукобе. Прати и савремени развој те области права, посебно усвајање Протокола 1 и 2 1977. године.

Међународни и унутрашњи оружани сукоби. Грин прво разматра класичан став да међународно право не задире у домен унутрашње надлежности држава. Зато се право оружаног сукоба не односи на унутрашње сукобе, осим уколико сами учесници не прихвате примену норми тог права. Но, такав став је убрзо модификован, закључује аутор. Већ заједнички члан 3 женевских конвенција из 1949. примењује се и у унутрашњим сукобима. Протокол 2 из 1977. године бави се управо унутрашњим сукобима. С обзиром на то да су норме права оружаног сукоба створене управо ради очувања начела хуманости, Грин закључује да је примена барем основних заштитних норми нужна у сваком сукобу, без обзира на правну природу сукоба. Такође, Грин разматра дефиниције међународног и унутрашњег оружаног сукоба садржане у Протоколима 1 и 2. Указује на тешкоће до којих у пракси може да дође приликом утврђивања да ли је реч о борби за самоопредељење против колонијалног, расистичког режима или није. Саме дефиниције су прилично техничке природе. Ипак, политички чиниоци значајно утичу на доношење одлуке да ли је неки сукоб унутрашњи или је прерастао у међународни сукоб, закључује аутор.

Непријатељства – њихов почетак, последице и окончање. Аутор наглашава да су припадници оружаних снага везани правом оружаног сукоба које морају примењивати без обзира на то како је сукоб почео, и да ли је легалан или није. Ипак, посвећује пажњу начину на који почињу непријатељства. Указује на чињеницу да, нарочито у периоду после 1939. године, учесници у сукобима све чешће избегавају традиционалну објаву рата. Истиче да се после усвајања Париског пакта и Повеље УН јављају контроверзе о томе да ли је законита објава рата покренутог противно одредбама та два акта. Наглашава да је коалиција која је у рату у Персијском заливу деловала против Ирака на основу овлашћења Савета безбедности УН издала ултиматум пре отпочињања непријатељстава. У случају објаве рата треће државе су дужне да се понашају према правима и дужностима неутралних држава. Но, у случају да је реч о оружаног акцији предузетој по овлашћењу УН против стране проглашене за агресора, од трећих држава може се захтевати да, мимо класичних правила о неутралности, подрже санкције Уједињених нација.

Аутор исцрпно разматра утицај отпочињања непријатељстава на важење уговора између учесника у сукобу. Разматра рестрикције које се намећу држављанима, трговачким бродовима и ваздухопловима супротне стране. Анализира последице окончања оружаног сукоба и наглашава да је закључивање мировног уговора најпрецизнији начин окончања сукоба, али пажњу посвећује и споразумима о прекиду ватре и примирјима.

Односи између учесника у сукобу. Грин истиче да су односи између власти једне од страна у сукобу и држављана друге стране регулисани

како међународним, тако и унутрашњим правом. Бави се дефинисањем статуса бораца, небораца и цивила. Наглашава да је Женевском конвенцијом о цивилима из 1949. године предвиђена заштита за цивиле држављане супротне стране. Но, указујући на ирачке акције током рата у Персијском заливу аутор закључује да цивили не уживају увек ту заштиту у пракси. Такође, аутор разматра односе између оружаних снага страна у сукобу, посвећујући посебну пажњу правима и дужностима преговарача. Анализира и услове и последице предаје, а осврће се и на статус демилитаризованих зона и места проглашених за небрањена места.

Законити учесници у оружаном сукобу (борци). Аутор разматра појам и статус бораца кроз векове. Анализира одредбе савременог права оружаног сукоба. Наглашава да је, под утицајем антиколонијалних ратова, дефиниција борца 1977. године проширена, те обухвата и цивиле који учествују у ослободилачким покретима, под условом да отворено носе оружје током борбених дејстава и да су под одговорном командом. Разматра забрану ангажовања плаћеника и правни статус шпијуна и дезертера.

Вођење борби на копну. Грин истиче да право оружаног сукоба ограничава како средства за вођење борбе, тако и објекте против којих она могу бити употребљена. Констатује да су се прво развила правила о вођењу борби на копну. Она су потом примењена или адаптирана и модификована за потребе борби на мору и у ваздушном простору. Аутор инсистира на томе да пуко позивање на војну нужност није довољно за дерогирање правила оружаног сукоба. Разматра под којим су условима могуће репресалије као облик одступања од основних правила. Потом се бави питањем забрањених оружја. Наглашава контроверзе око тога да ли су развој и употреба нуклеарног оружја кршење права оружаног сукоба, констатујући да водеће нуклеарне силе одбацују тумачење према којем је то оружје забрањено. Аутор даје приказ међународних аката којима је покушана забрана или ограничавање употребе „дум-дум“ муниције, бојних отрова, хемијског и бактериолошког оружја и мина, закључујући да се ни сами потписници међународних уговора нису увек придржавали уговорених забрана.

Разматрајући дозвољене и недозвољене методе борбе, аутор констатује да су варке допуштене, али не и подмукло деловање. Забрањене су објаве да нико неће бити поштеђен, изгладњивање цивила, присилна мобилизација цивила и заробљеника против сопствене стране. Аутор разматра када и како имовина супротне стране и њених држављана може да буде плењена и/или уништена. Анализира и разликовање цивилних и војних циљева. Разматра забрану војних дејстава против цивила и цивилних објеката, закључујући да она није увек поштована током 20. века, почев од Другог светског па до рата у Персијском заливу.

Вођење борби на мору. Грин констатује да се обичајна правила о ограничавању непотребних патњи, забрани напада „на слепо“ и заштити онеспособљених противника примењују и у сукобима на мору. Разматра

питања заплене, контрабанде, поморске блокаде и статуса ратних бродова зараћених страна у водама неутралних држава. Анализира под којим условима се брод може сматрати ратним, а бави се и условима за употребу мина и торпеда у поморским борбама.

Вођење борби у ваздушном простору. Аутор се бави дефинисањем појма, статусом и наменом ратних ваздухоплова. Разматра методе ваздушне борбе. Констатује да медицински и цивилни ваздухоплови уживају заштиту, али се морају придржавати правила о неучествовању у непријатељствима, а затим набраја законите мете ваздушних напада. Бави се и забрањеним оружјима.

Ратни заробљеници. Грин прво разматра која лица могу да уживају статус ратних заробљеника. Констатује да је страна која држи ратне заробљенике у притвору одговорна за њихов третман. Наглашава да ратни заробљеници имају право на поштовање личности и части. Искрпно разматра права која уживају ратни заробљеници а потом и обавезе стране која их држи у притвору, као и дисциплинске мере које могу бити примењене против ратних заробљеника и забрањене начине поступања с ратним заробљеницима.

Рањеници, болесници и бродоломници. Статус рањеника и болесника током 19. и у првој половини 20. века био је регулисан засебним конвенцијама за борбе на копну и поморске борбе, указује аутор. Тек Протоколом 1 на Женевске конвенције, усвојеним 1977. године, јединствено је регулисан статус рањеника и болесника. Како зараћене стране сnose посебну одговорност за рањене и болесне противнике и бродоломнике који падну у њихове руке, Грин искрпно анализира обавезе њихове заштите и збрињавања, и заштићени статус медицинског особља, болничких бродова и ваздухоплова.

Цивили. Будући да је још обичајним правом цивилима гарантована заштита, одређена обичајна правила кодификована су на Хашким конференцијама. Но, у пракси цивили нису увек уживали заштиту. Аутор закључује да су страдања цивила током Другог светског рата утицала на усвајање посебне конвенције о заштити цивила у Женеви 1949. године. Одредбе те конвенције проширене су Протоколом 1 из 1977. године.

Цивили уживају заштиту на територији која се налази под контролом снага супротне стране. Но, одређене одредбе другог дела о општој заштити цивилног становништва Женевске конвенције о заштити грађанских лица примењују се на целокупно становништво страна у сукобу. Грин додаје да је заштита даље прецизирана Протоколом 1, нарочито у делу о разликовању војних и цивилних циљева, који се не смеју нападати. Цивили у унутрашњим сукобима уживају заштиту општег члана 3 Женевских конвенција о минимуму хуманитарне заштите. Статус цивила у унутрашњим сукобима додатно је прецизиран Протоколом 2 из 1977. године.

Аутор искрпно разматра одредбе о обавези поштовања личности, части, породичних права и верских обичаја цивила. Осврће се на

забрану нехуманог третмана. Разматра какве мере контроле и кажњавања окупатор сме да предузима над становништвом окупиране територије.

Сила заштитница. У случају сукоба, стране у сукобу поверавају неутралној држави или организацији контролу спровођења одредаба Женевских конвенција о хуманитарном праву. Грин разматра права и обавезе силе заштитнице око контроле поступања с ратним заробљеницима, цивилима и културним добрима и надзора над спровођењем дисциплинских мера.

Цивилна заштита. Грин констатује да су права, обавезе и задаци цивилне заштите експлицитно формулисани тек Протоколом 1 из 1977. године. Искрпно наводи њене задатке и апострофира забрану напада на особље, опрему и објекте цивилне заштите.

Права и дужности окупационе силе. Правилник додат Хашким конвенцијама о сувоземном рату 1899. и 1907. године прва је кодификација правила о војној окупацији. Правила су допуњена Конвенцијом о цивилима из 1949. и Протоколом 1 из 1977. године. Грин наглашава да војна окупација мора да буде ефективна. Разматра права окупационе силе у вршењу власти на окупираним територијама и искрпно анализира ограничења којима је она подвргнута. Инсистира на забрани колективне одговорности цивила. Анализира под којим условима окупационе власти могу да убирају порезе и организују јавне радове. Апострофира забрану ангажовања становништва окупиране територије у ратним напорима против сопствене стране.

Права и дужности неутралних сила. Грин прво разматра основне поставке класичног међународног права о статусу неутралних сила: све док неутралне државе својим понашањем не фаворизују неке учеснике у сукобу и не ометају законите активности страна у сукобу, оне морају поштовати територију и активности неутралних сила. Но, аутор наглашава да је усвајањем Бриан-Келоговог пакта и Париског пакта створена могућност за тзв. беневоолентну неутралност у односу на жртве агресије. Повешом УН предвиђена је могућност учешћа трећих држава у спровођењу колективних мера УН против држава проглашених одговорним за кршење одредаба о очувању међународног мира и безбедности. У том случају, агресор не може да се позове на класична правила о неутралности, нити може да инсистира на неучествовању трећих држава у колективним мерама Уједињених нација. Но, неке државе су се понашале управо према класичним правилима о неутралности током рата у Персијском заливу без обзира на санкције УН против Ирака.

Аутор искрпно разматра обавезе поштовања територије, акваторије и ваздушног простора неутралних сила. Анализира и одредбе о спрачавању страна у сукобу да користе територију неутралних сила за војне операције, укључујући забрану организовања мобилизације. Разматра и одредбе о трговини неутралних сила са странама у сукобу.

Спречавање кршења права оружаног сукоба и мере надзора. Могућности реаговања на кршења права оружаног сукоба донекле су ограни-

чене: државе могу да откажу уговоре из те области права уколико сматрају кршења друге стране озбиљним или могу предузимати репресалије у дозвољеним оквирима. Такође, државе могу изнети случај пред Међународни суд правде, но могућност за изрицање санкција и надлежност Суда су ограничени. Још не постоји међународни кривични суд опште надлежности, али многе државе су у националним законодавствима предвиделе могућност кривичног гоњења лица која крше право оружаног сукоба. Пошто ратне злочине сматра кршењем обичајног права, Грин инсистира на могућности успостављања надлежности за кривично гоњење ратних злочинаца у свакој заинтересованој држави.

Аутор затим разматра значај информисања припадника оружаних снага о нормама права оружаног сукоба, улогу правних саветника при командама и задатке заповедника. Констатује да су раније, у случају кршења права оружаног сукоба, стране у сукобу могле да прибегну разноврсним репресалијама. Сада је та могућност значајно ограничена, но стране у сукобу могу да покушају да спрече кршења права претњом да ће судити лицима одговорним за ратне злочине. Грин анализира искуства из Другог светског рата, рата у Персијском заливу и рата у Босни и Херцеговини на спречавању кршења права оружаног сукоба.

Ратни злочини и тешка кршења права. Грин ратне злочине дефинише као кршења уговорног и обичајног права оружаног сукоба, при чему су прекршиоци подложни кривичном гоњењу, без обзира на то да ли је реч о борцима или цивилима страна у сукобу, или држављанима неутралних држава. Наглашава да су починиоци ратних злочина били изложени санкцијама већ у античким временима, као и током средњег века. Разматра развој санкционисања ратних злочина у савременом праву од средине 19. века до Другог светског рата, а потом анализира стварање нових норми о ратним злочинима, усвојених под утицајем страха Другог светског рата.

Разматрајући одредбе права оружаног сукоба о поступању с ратним злочинцима, Грин наводи дефиниције ратних злочина и злочина против човечности садржане у Лондонској повељи. Констатује да је већина ратних злочина у Женевским конвенцијама и Протоколу 1 из 1977. године дефинисана као „озбиљно кршење“ хуманитарног права. Осврће се и на кршења обичајних правила оружаног сукоба и забрану измена природне средине које би имале „широко распрострањене, дуготрајне и тешке последице“. Закључује да је одговорност за ратне злочине индивидуална. Инсистира да се оптужени не могу ослободити од одговорности позивањем на наређења претпостављених и на војне нужности. Посебно анализира, као актуелна, искуства из рата у Персијском заливу и рата у Босни и Херцеговини.

Право и унутрашњи сукоби. Аутор констатује да је забрана мешања у унутрашње послове суверених држава једно од најстаријих начела међународног права. Као унутрашњи сукоб дефинише сукоб између власти једне државе и групе која унутар те државе настоји да оружаном силом свргне постојећу власт. Констатује да је, с обзиром на суровости

које су пратиле антиколонијалне борбе, у Женеви 1949. године одлучено да се у све четири конвенције унесе заједнички члан 3. Тај члан садржи одредбе о минимуму хуманитарне заштите која се мора примењивати током унутрашњих сукоба. Грин наводи тај члан у целини, а потом разматра усвајање Протокола 2 из 1977. године, који се односи искључиво на унутрашње сукобе. Бави се проблемом дефиниције унутрашњег сукоба дате у Протоколу 2. Указује на проблеме с интервенцијама у унутрашње сукобе које се изводе уз изговор да је нужно спречавање кршења хуманитарног права. Позива се на праксу у Ираку и Босни и Херцеговини. Такође, аутор наводи одредбе члана 4 Протокола 2 о минимуму заштите, које се примењују у свако време и на сваком месту. Потом разматра одредбе о заштити деце, цивила, рањеника и болесника и о поступању са заробљеницима. Наглашава да те одредбе често нису поштоване, уз позивање на искуства из сукоба у Босни и Херцеговини.

Операције Уједињених нација. Грин анализира одредбе Повеље УН о забрани употребе силе или претње силом. Посебну пажњу посвећује одредбама Главе 7 о принудним мерама УН у случају претње миру, кршења мира или агресије. Констатује да се у случају операција УН примењују опште одредбе права оружаног сукоба, пошто не постоје посебна правила. Грин детаљно разматра правне аспекте како мировних операција УН, тако и принудних мера Уједињених нација. Осврће се на искуства из рата у Кореји и рата у Персијском заливу, као и из сукоба у Босни и Херцеговини. Инсистира да се сви учесници у тим сукобима, укључујући снаге УН, морају придржавати норми права оружаног сукоба.

Основна правила и начела права оружаног сукоба. У завршном поглављу Грин даје осврт на основна правила и начела права оружаног сукоба. Наглашава да се та правила и начела морају поштовати у сваком оружаном сукобу, укључујући операције УН, без обзира на законитост или праведност сукоба. Констатује да су хашки и женевски правни акти усвајани ради ублажавања ратних страха. Инсистира на превазилажењу супротности између хуманитарних и начела војне нужности. Сматра да основна начела хуманитарног права имају суштински значај за међународно право, те се морају поштовати у свакој прилици. Забрањени су методи и средства оружане борбе којима се могу нанети непотребне патње. Дозвољена су искључиво борбена дејства против војних објеката, инсистира Грин и претходни став унеколико модификује констатацијом да стране у сукобу процењују колики би допринос коначној победи дало уништавање или заузимање одређеног објекта: та процена се узима у обзир приликом одлучивања да ли је реч о дозвољеном објекту напада или није. Ипак, Грин закључује да постоје недозвољени поступци који се не могу правдати чак ни начелом пропорционалности. На крају дела аутор цитира акте Међународног комитета Црвеног крста о основним правилима и начелима права оружаног сукоба из 1978. године.

Аутор исцрпно приказује савремено право оружаног сукоба, какво прихвата већина чланица међународне заједнице, уз позивање на искуства стечена у пракси. Одредбе права оружаног сукоба приказане су систематично. Аутор подједнаку пажњу посвећује анализирању праксе и тумачењу правних аката – формалних извора права оружаног сукоба. Разматра како примену, тако и непоштовање норми оружаног сукоба током 20. века. Посебна вредност дела је анализа савременог развоја права оружаног сукоба током последњих неколико деценија, заснована, између осталог, на проучавању искустава из рата у Персијском заливу и сукоба у Босни и Херцеговини.

Приказана књига је веома значајна за све оне који се баве изучавањем и применом права оружаног сукоба. Занимљива је како за војне, тако и за цивилне структуре. Пружа грађу за теоретичаре, а смернице за оне који се баве практичном применом права оружаног сукоба. Гриново дело је посебно важно због озбиљних кршења права оружаног сукоба током недавних сукоба на просторима претходне Југославије. Оно је прецизан подсетник и пружа обиље грађе војним старешинама, питомцима војних академија, правосудним органима и цивилним теоретичарима права.